

11 n
Z. Celebes

B 5b
31

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSHOGESCHOOL
OEGSTGEEST

OVER DE VERSCHILLENDE VORMEN VAN HET BIJZETTEN DER DOODEN BIJ DE SA'DAN-TORADJA

DOOR

W. KEERS

Het zuidelijk gedeelte van Midden-Celebes wordt voor een gedeelte bewoond door één der onderdeelen van de groote groep der Toradja's, die naar de rivier, die hun land doorstroomt, de Sa'dan-Toradja's worden genoemd. Men vindt hen in het land om Makale en Ranta Pao, een landschap vol hooge rotsen met daartusschen vruchtbare dalen, waar op intensieve wijze aan sawahbouw wordt gedaan.

Hun huizen staan in kleine groepjes bijeen, omgeven door bamboe. Deze huizen staan op palen en vertoonen een duidelijken prauwvorm met een dak, dat uit vele lagen bamboe bestaat; ze zijn geheel met snijwerk bedekt, dat dikwijls fraai gekleurd is.

Een der opvallendste verschijnselen van de cultuur der Sa'dan-Toradja's is de wijze van begraven. Voor ik deze echter ga beschrijven, wil ik gaarne dank brengen aan den heer H. Pol, zendeling te Sangala, die mij vele vormen toonde en inlichtingen verschaft, als ook aan dr. H. van der Veen, taalgeleerde, voor al de interessante gegevens, die hij mij hierover verstrekke.

Bij bovengenoemd volk worden de dooden veelal bijgezet in een liang, een rotsgraf. Deze liang is een open ruimte, in de rots uitgehouwen, waartoe men toegang heeft door een vrijwel vierkante opening, die, als het rotsgraf in gebruik is, door een deurtje wordt afgesloten.

Daar dit land rijk is aan zeer hooge rotsen met dikwijls loodrechte wanden, is het gemakkelijk een plaats te vinden voor de liang (foto 1). Overal in het landschap ziet men dan ook, dat de rotsen in beslag zijn genomen, soms zóó hoog, dat men zich afvraagt hoe het mogelijk was deze plaatsen te bereiken. Nu de tijden voor de bevolking door het Nederlandsche bestuur rustiger zijn geworden en de kans op grafroof kleiner is, ziet men dat ook kleinere, gemakkelijker bereikbare rotsen in gebruik worden genomen.

Het is veelal een moeizaam werk deze ruimten in de rots uit te hakken. Langen tijd werkt men daaraan en het zijn vooral menschen afkomstig van de dessa Lempo in Bori' en uit Kanoeroean in Kessoe', die hierin groote vaardigheid hebben en ook in andere streken voor dit werk worden gebruikt.

Gedurende zijn leven zorgt men, dat de liang wordt uitgehouwen, maar veelal heeft één familie één zeer groot graf, dat gemeenschap-

Bibl. Hendrik Kraemer Inst.

7110 011 9510

V-8-123

pelijk wordt gebruikt. In sommige streken, zooals in Kessoe', is in de liang ook plaats voor de slaven; dit heeft het voordeel, dat de doode deze dan ook bij de hand heeft. Het is hier gewoonte in een nieuw graf eerst een slaaf bij te zetten; sterft de heer eerder dan de slaaf, dan legt men in plaats van dezen laatste er een mat in.

De tijd, die verloopt tusschen het overlijden en de bijzetting in de liang, is geheel afhankelijk van de oeconomische en sociale omstandigheden. De zeer eenvoudige man wordt nog denzelfden dag uitgedragen. Zijn de omstandigheden iets gunstiger, wat in deze cultuur beteekent, dat men in staat is een of ander dier (een varken of karbouw) of meer van deze te slachten, dan wordt de tijdsduur langer. Voor Kessoe', een der belangrijkste districten, geldt het volgende schema:

Kan men drie karbouwen slachten, dan heeft de bijzetting na drie dagen plaats; is men in staat er vijf te slachten dan na vijf dagen; worden er negen geslacht, dan wordt de tijdsduur langer en als er meer dan vier en twintig zijn, dan is het uitstel onbepaald en kan zelfs verscheidene jaren duren. Dit is weer afhankelijk van allerlei omstandigheden, zooals het regelen van de erfenis in verband met het slachten van de karbouwen. Men kan namelijk een karbouw voor een doodenfeest brengen om een oude schuld af te doen, echter ook om als familielid een deel van de erfenis te krijgen. Verder is een belangrijke factor of het noodige geld beschikbaar is, want men moet enkele malen groote doodenfeesten geven, die zeer kostbaar zijn. Vele personen nemen er aan deel en deze moeten worden gevoed. Er moet een bepaald ritueel bij worden uitgevoerd, waarbij verschillende personen noodig zijn, o.a. de priester voor de dooden (deze hebben een afzonderlijken priester). Doch het allerkostbaarste worden deze feesten door het groote aantal karbouwen dat men, deels als offer, deels als voedsel, slacht. Vroeger gebruikte men hiervoor veelal de beste exemplaren, zoodat deze feesten een zeer nadeeligen invloed op den stand van den veestapel hadden, wat nu door allerlei maatregelen beperkt is.

Heeft men, al naar rang en stand, aan de eischen van de doodenfeesten voldaan, dan wordt op een goeden dag zonder veel ritueel de doode naar de liang gebracht. Wel slacht men dien dag een bepaalden karbouw, die zijn ziel als rijdier naar het doodenland zal brengen. Tegen de rotsen heeft men een bamboe-stellage gemaakt en de doode, die reeds lang van te voren in tallooze doeken is gewikkeld en daardoor den vorm van een cylinder heeft, wordt hier tegen opgetrokken (foto 2). Tegelijk brengt men een houten beeld naar den rotswand, dat den overledene moet voorstellen. Dit beeld, taoe-taoe geheeten, is aangekleed en heeft een zittende of staande houding (foto 3); men plaatst het nu in de buurt van de liang, bv. onder tegen de rots of wel men hakt in de rots een soort galerij, van een balustrade voorzien, waarachter men deze taoe-taoe's plaatst (foto 4). Door dit laatste heeft men overal in deze Toradja-landen van den beganen grond de vreemde sensatie, dat uit den rotswand rijtjes menschen naar beneden

Foto 1

Foto 2

Foto 3

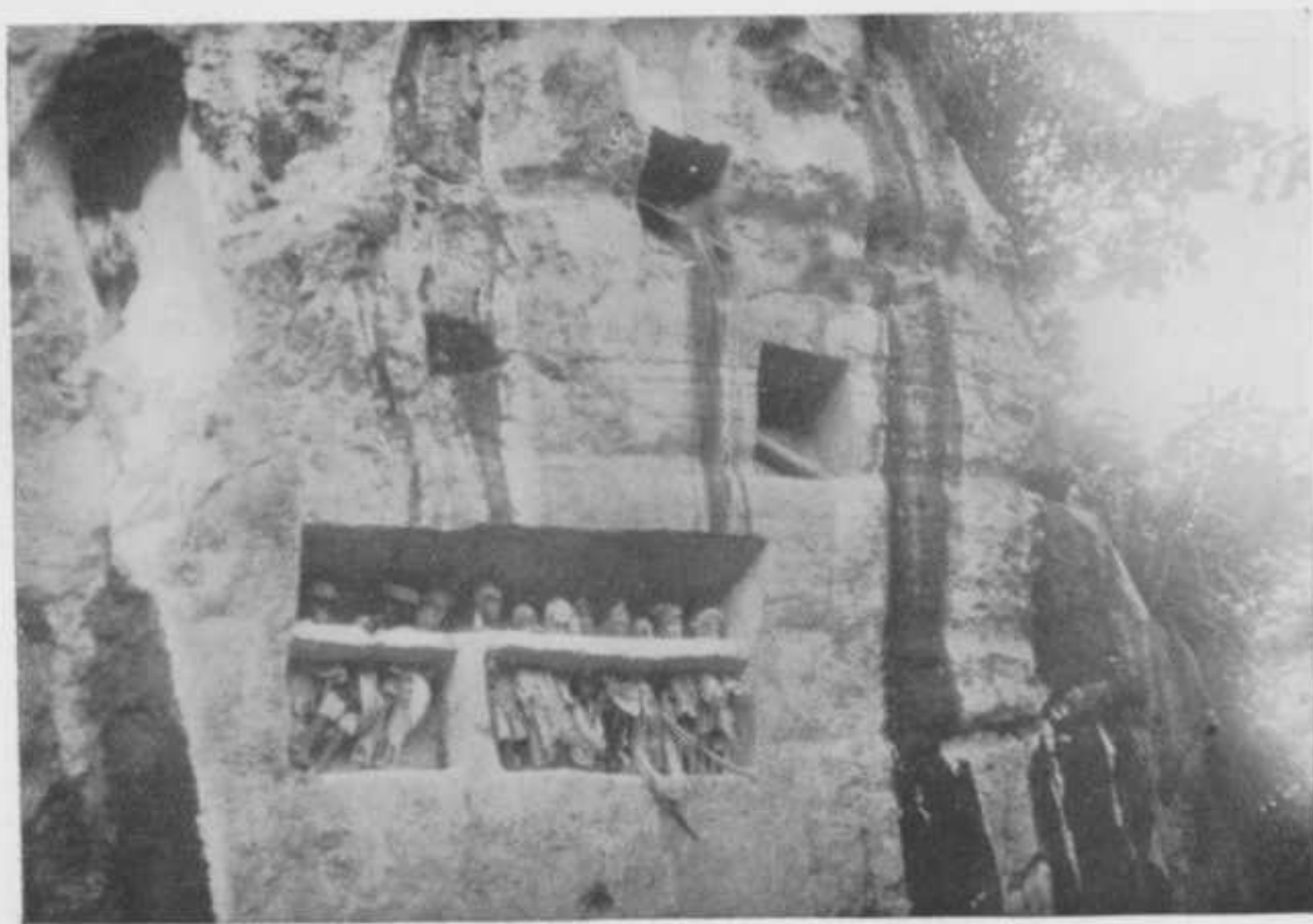

Foto 4

kijken. Bij het offeren aan de dooden of voorouders, dat altijd na afloop van den oogst geschiedt, geeft men deze taoe-taoe's nieuwe kleederen; ook profiteert men soms wel eens van een stellage, die voor een andere bijzetting tegen den rotswand is gemaakt om zijn voorouders opnieuw aan te kleeden. Dit offeren aan den doode geschiedt tot ongeveer drie jaar na het overlijden, dan rekent men dat hij naar den hemel is gegaan. Het Westen is de plaats van de dooden, het Oosten die van de geesten, de deata's. Men offert dan ook na drie jaar niet meer onder aan de liang met het gezicht naar het Westen maar bij de sawah met het gezicht naar het Oosten.

In Baroepoe, een noordelijke landstreek, heeft men geen taoe-taoe's, maar haalt men de beenderen uit de liang om ze opnieuw in te wikkelen. De vraag rijst of het opnieuw aankleeden van de taoe-taoe's soms hiervoor in de plaats is gekomen.

Een eenvoudig soort van beeld is de lampa, een stuk bamboe aan beide zijden met wat ananasdoek omwikkeld. Meestal is het gezicht ook van doek en draagt de lampa kleeren. Op de foto is er één te zien, die een zeer eenvoudig masker draagt, waarbij slechts door den neus het gezicht is aangegeven (foto 5).

Bij de meergegoeden wordt in verschillende landschappen dit bovenstaande schema ingewikkelder, doordat zich in dezen vorm van begraven een andere schuift, die wellicht een rest van een ouderen vorm voorstelt. De doode wordt namelijk eerst in een kist gelegd en zoo gedurende langen tijd thuis bewaard; pas daarna heeft het inwikkelen in zeer vele doeken plaats, gevolgd door bovenbeschreven bijzetting. De kist heeft den vorm van een prauw of, zooals men gewoonlijk zegt, van een rijstblok, maar dit laatste heeft ook een duidelijken prauwvorm. Deze kist heeft geen deksel en wordt in de meer noordelijk gelegen districten telkens weer gebruikt, in den tusschentijd wordt zij in een rotsspleet bewaard. In de meer zuidelijke districten Boekakajoe, Rano, Taleong, verder in de buurt van Rimbon en ten zuiden van Randanan wordt deze kist slechts eens gebruikt en daarna begraven; men bedekt deze plaats met een steenhoop waarop men meestal de lambe', een soort Ficusboom of de bamboe ao', een bepaald soort met zeer fijne bladeren, plant.

Dit tijdelijk begraven in de kist is geheel gebonden aan den meerderen of minderen welstand van den doode. In Kessoe' treedt deze tusschenvorm gewoonlijk op, als men in staat is negen karbouwen te slachten; in Sa'dan reeds bij drie.

In de Poeanglanden, drie districten waar in tegenstelling met het overige land een adelstand is, die de macht in handen heeft, kent men bovengenoemden tusschenvorm niet, ook niet voor den poeang, den vorst, zelf. In deze landen wordt ook geen slaaf in de liang van zijn heer bijgezet.

Nog vindt men in het Sa'dan-Toradjaland twee andere wijzen van begraven. In Balla en Pali, de meest westelijk gelegen districten, wordt de doode in een kist gelegd en deze op de aarde geplaatst;

hier overheen maakt men een heuveltje, waarop men een huisje, loko', plaatst met de taoe-taoe's er in.

In de districten Kessoe', Tikala, Boentao' en Nanggala is het in sommige aanzienlijke families gewoonte in een rotsblok van boven een holte te maken en hier zijn dooden in te leggen. Op dit rotsblok bouwt men dan een huisje voor de taoe-taoe's (foto 6). Dit kan een ware „Ahnengalerie" worden; zoo zag ik er één, waarin voor den eersten doode, een oud kamponghoofd, een beeld was gemaakt, hem voorstellende te paard, verder zaten er eenige rijen vrouwen, te herkennen aan den band om het hoofd, en nog eenige mannen. Naast den man te paard stond het toestel, waarop men bij het begin van het doodenfeest de sirih offerde en nog eenige gebruiksvoorwerpen, die men den dooden meegeeft.

Gaat men nu na, wat er bekend is over de verschillende vormen van doodenverzorging in den ouden tijd, dan krijgt men in Doeri, het landschap, dat ten zuiden van het Sa'dan-Toradjaland ligt en dat bewoond is door een menggroep van deze en Boegineezen, het volgende verhaal:

Eerst verbrandde men zijn dooden, maar dit beviel niet langer en men plaatste hen in de nok van het huis. Ook dit was niet goed en men legde hen in een kist. Maar ook dit beviel niet en men droeg hen uit naar de liang. In recente tijden werd dit laatste onder Islamitischen invloed vervangen door het begraven in den grond.

Over dezen eersten vorm, het verbranden, weet men niets naders mee te deelen. De Sa'dan-Toradja kent dit verhaal ook niet, maar wel moet niet vergeten worden, dat men op verschillende plaatsen urnen heeft gevonden met asch. Zulke vindplaatsen zijn echter tot nog toe niet in het land van de Sa'dan-Toradja's ontdekt, doch in het Paloposche bij Boea, Ponrang en Badjo en aan den benedenloop van de Rongkongrivier, dus in het Oosten en verder in Noord-Midden-Celebes.

Ook van den tweeden vorm, het plaatsen in de nok van het huis, wist men geen nadere bijzonderheden mede te deelen en ook bij de Sa'dan-Toradja's komt dit niet voor in de oude verhalen.

Met den volgenden vorm, het leggen in een kist is het anders gesteld: hiervan worden overal sporen gevonden, zoowel in het land van de Sa'dan-Toradja's als ten zuiden daarvan in Doeri. Ook vertelt men in beide streken dat de menschen van vroeger veel grooter waren dan nu, en dit verhaal verbindt men aan de oudste overblijfselen, die men kent. Men meent, dat de skeletresten, die men in die oude kisten vindt, van deze groote menschen zouden zijn.

Op verzoek van den heer H. Pol vergezelde ik hem naar eenige van deze plaatsen.

De eerste plaats was bij Baroko, 8 km van Kalosi, dus in het Doerische land, waar men ons met groote stelligheid de plaats wees, waar deze groote skeletten lagen. Vrij hoog tegen een steilen heuvel vonden wij tegen den rotswand eenige sterk vergane kisten. De boomen en

Foto 5

Foto 6

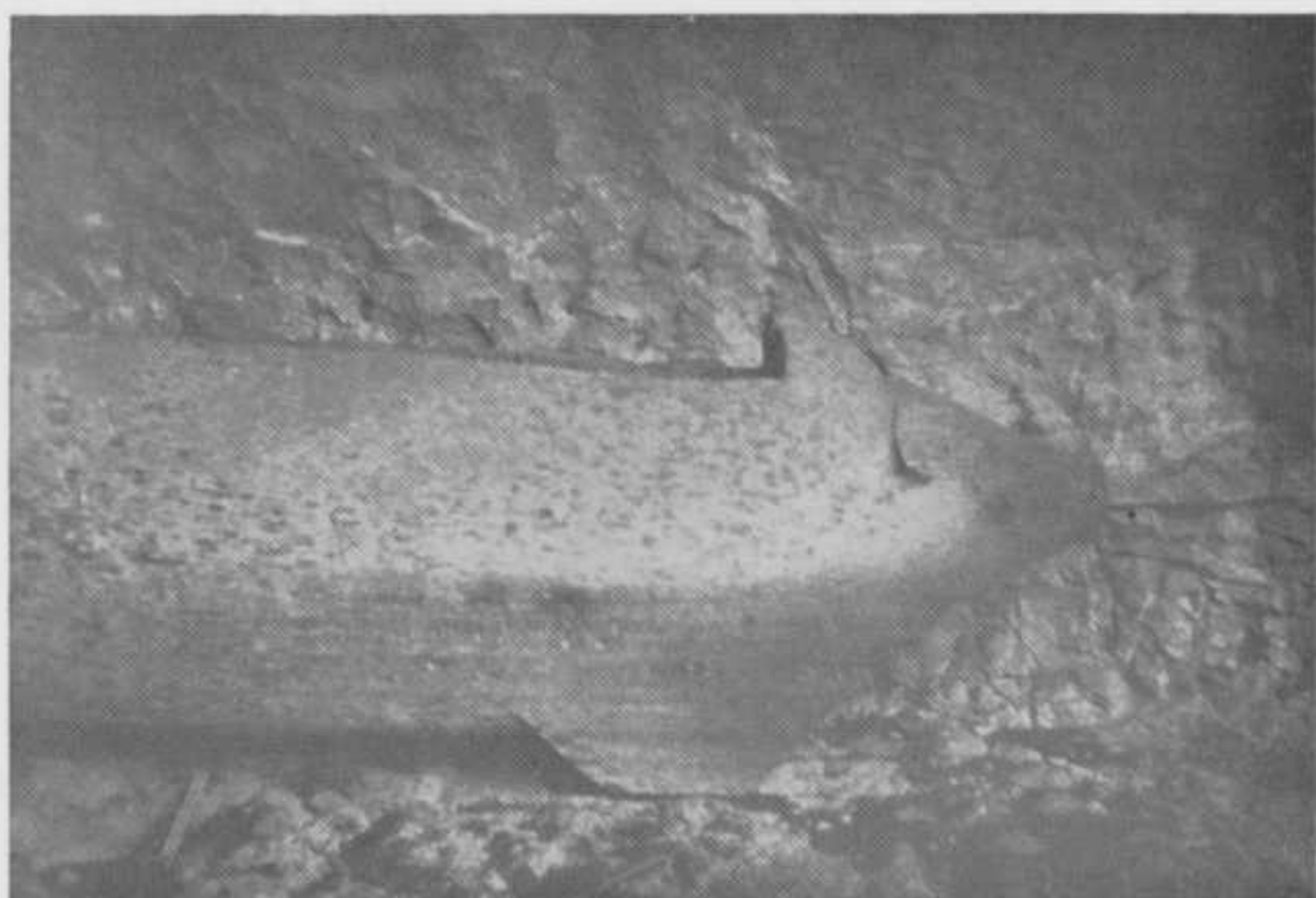

Foto 7

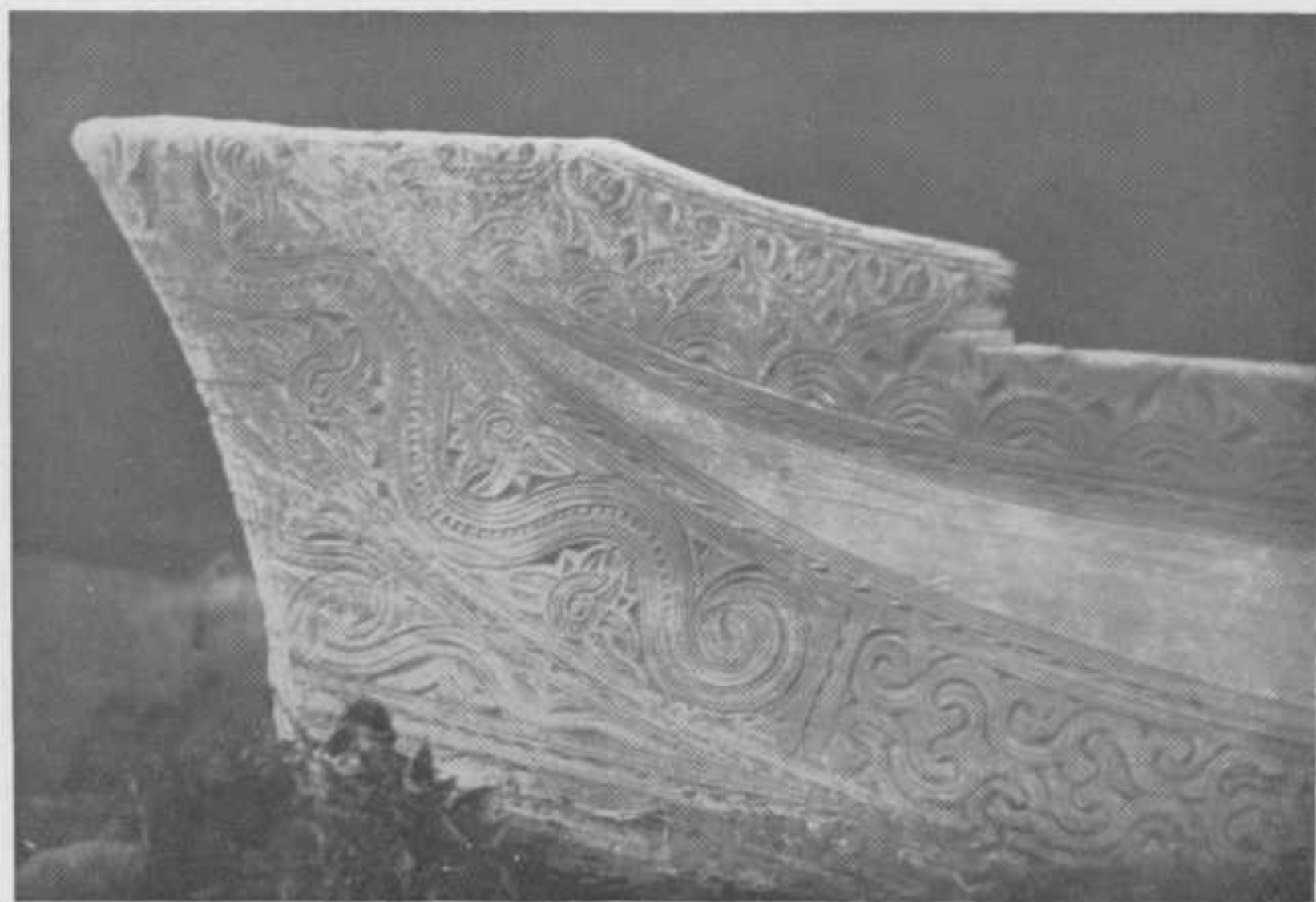

Foto 8

struiken waren in den loop der jaren er overheen gegroeid. Van de enkele schedels, die er nog waren, viel ons op, dat de tanden een witte kleur hadden en niet waren afgevijsd.

De maten van de weinige schedels en de dijbeenderen die aanwezig waren, bevestigden echter het verhaal van de reuzen geenszins; de gevonden skeletstukken wijken niet af van die der tegenwoordige bevolking.

De tweede plaats, die wij bezochten was 5 km van Rimbon in het district Taparan, dus in het gebied der Sa'dan-Toradja's. Hiervan werd hetzelfde verhaald. We vonden hier een abri sous roche, waarboven in de rots twee liangs waren uitgehouwen. Beneden stonden een groot aantal kisten, waarvan er verschillende opvielen door hun eigenaardigen vorm. Het waren mooie gladde kisten, uit een boomstam vervaardigd, die den vorm van een varken hadden, waarbij kop en ooren uitstaken (foto 7). De foto, die helaas onder ongunstige omstandigheden werd genomen, laat dit toch nog duidelijk zien. Van deze soort waren er zeker vijftien voorhanden, die nog in zeer goeden staat waren. Volgens inlichtingen, die de heer Pol later kreeg, zijn dit kisten, die gebruikt werden voor de kinderen der rijken.

Naast deze waren er andere, die niet minder de aandacht vroegen door het fraaie snijwerk, waarmee ze waren bedekt (foto 8). Ze hadden een duidelijken prauwvorm met een groot deksel, waarin de vorm van het onderstuk herhaald was; alleen waren de bovenste punten nog wat meer opgetrokken. Volgens denzelfden berichtgever waren deze kisten van tweeërlei aard: sommige hadden gediend als definitieve rustplaats, voordat de liangs er waren. Toen deze laatste in gebruik waren genomen, had men de beenderen er uit gehaald en in de liang bijgezet. Andere waren van rijken geweest en waren gebruikt voor de eerste bijzetting. Deze kisten worden in dit district Taparan — evenals in het nabij gelegen Banga — niet begraven, maar in een rotsspleet gezet. Dat beide soorten er zoo gaaf uitzagen, moet daaruit worden verklaard, dat men vroeger slechts zeer goede houtsoorten gebruikte, zooals nangka, oeroe en tjendana, terwijl men in den tegenwoordigen tijd hout gebruikt van het soort, dat toevallig gemakkelijk te verkrijgen is.

In alle kisten vonden wij beenderen, die een vrij recenten indruk maakten. De vorm van de schedels was geheel gelijk aan dien van de tegenwoordige bewoners en de ananasvezel was in een der kisten nog niet geheel vergaan. Bij latere informatie bleek, dat dit alles afkomstig was van personen, die tijdens de griep-epidemie in 1918 gestorven waren en die men, daar er zoo spoedig niet zooveel plaats in de liang was, hier maar had bijgezet.

De kisten, hier rapasan genoemd, vertoonden in het opvallend mooie snijwerk allerlei motieven, die op de huizen niet voorkomen. Zoo vonden we op één kist een menschenmotief in den vorm van een To maranding, een dansenden krijger. Deze vertoonde op het hoofd een hoed met horens en op beide heupen een bembe, dat is een stok met aan het bovineinde loshangend, lang geitenhaar. Andere kisten

vertoonden het naga-motief: zoo vonden wij een duidelijke naga, die zich tegen den zijwand van het deksel kronkelt, op een andere plaats twee kleine, afgebeeld in tegengesteld cirkelvormige beweging.

Dit soort kisten vindt men ook in een grot te Sangala (in de Poeanglanden), waar er ook zouden zijn met het naga-motief. Ze zijn ook daar als definitieve rustplaats gebruikt, voordat de liangs er waren. In deze streek worden ze kajoe matte genoemd, in andere streken noemt men ze patana, en in Doeri mandoe.

Dat de slangenmotieven niet op de huizen voorkomen, verklaart men door de vijandschap, die er is tusschen menschen en slangen. Dit vindt zijn oorsprong in het feit, dat, toen er op aarde nog niemand gestorven was, een der kleinkinderen van Pong moela taoe (de eerste mensch) stierf ten gevolge van een slangebeet. Daarna zwoer men zich van alle vriendschap met slangen ten éénen male te onthouden; ziet men er een, dan moet men trachten haar te dooden en zeker te verjagen. Zoo verklaart men heden, dat er op de huizen geen slangen gesneden mogen worden, maar wel op de rijtschuren, waarin geen menschen wonen.

Op een andere plaats bij Randanan, even ten zuiden van Makale, bevond zich een zeer groot aantal van deze kajoe matte, die voor het meerendeel sterk vergaan waren (foto 9). De beenderen, die overal in het rond lagen, hadden weer de gewone afmetingen, alleen de tanden waren ook hier niet gevild. De kisten waren geplaatst in een abri sous roche, maar deze was veel grooter en grilliger van vorm dan de voorgaande; in een spleet, hooger in den wand, stond ook een kist; in een kleine grot er naast lagen, waarschijnlijk als laatste overblijfselen, eenige schedels. Verderop langs den rotswand was er nog een plaats, waar in een nauwe spleet een kist stond, echter zóó hoog van den grond, dat men zich afvraagt hoe het mogelijk is geweest, deze hierin te krijgen. Al deze kisten hadden, voor zoover dat nog beoordeeld kon worden, den prauwvorm.

De tot nu toe beschreven kisten waren alle geplaatst in een abri sous roche of een spleet, maar er is nog een geheel andere wijze van neerzetten namelijk op een richel tegen de rots.

Een zeer mooi voorbeeld daarvan vindt men op den weg naar Pasoei in het Doerische land, waar een zeer lange loodrechte rots uit de rivier oprijst, die over haar geheele lengte hoog boven het water een horizontale richel vertoont, waarop een oneindig aantal kisten staan, alle prauwvormig (foto 10). Aan den linker kant staan deze zoo maar op de richel, maar onder de kisten, die aan den rechter kant van de rots staan, heeft men steenen gelegd in een keurigen rechthoek (foto 11). Op een enkele plaats is daardoor de richel recht gemaakt, maar op andere plaatsen lijkt dit geheel overbodig. Hier staan de prauwvormige kisten op rechthoeken van keurig opeen gestapelde steenen, die iemand onmiddellijk doen denken aan dezelfde rechthoeken van steenen, die men in Midden-Timor maakt op de plaats waar men een doode heeft begraven. Men vraagt zich af of deze kisten op steenen ook verband houden met de kist, die men nu in sommige plaatsen in de steenen bergt.

Foto 9

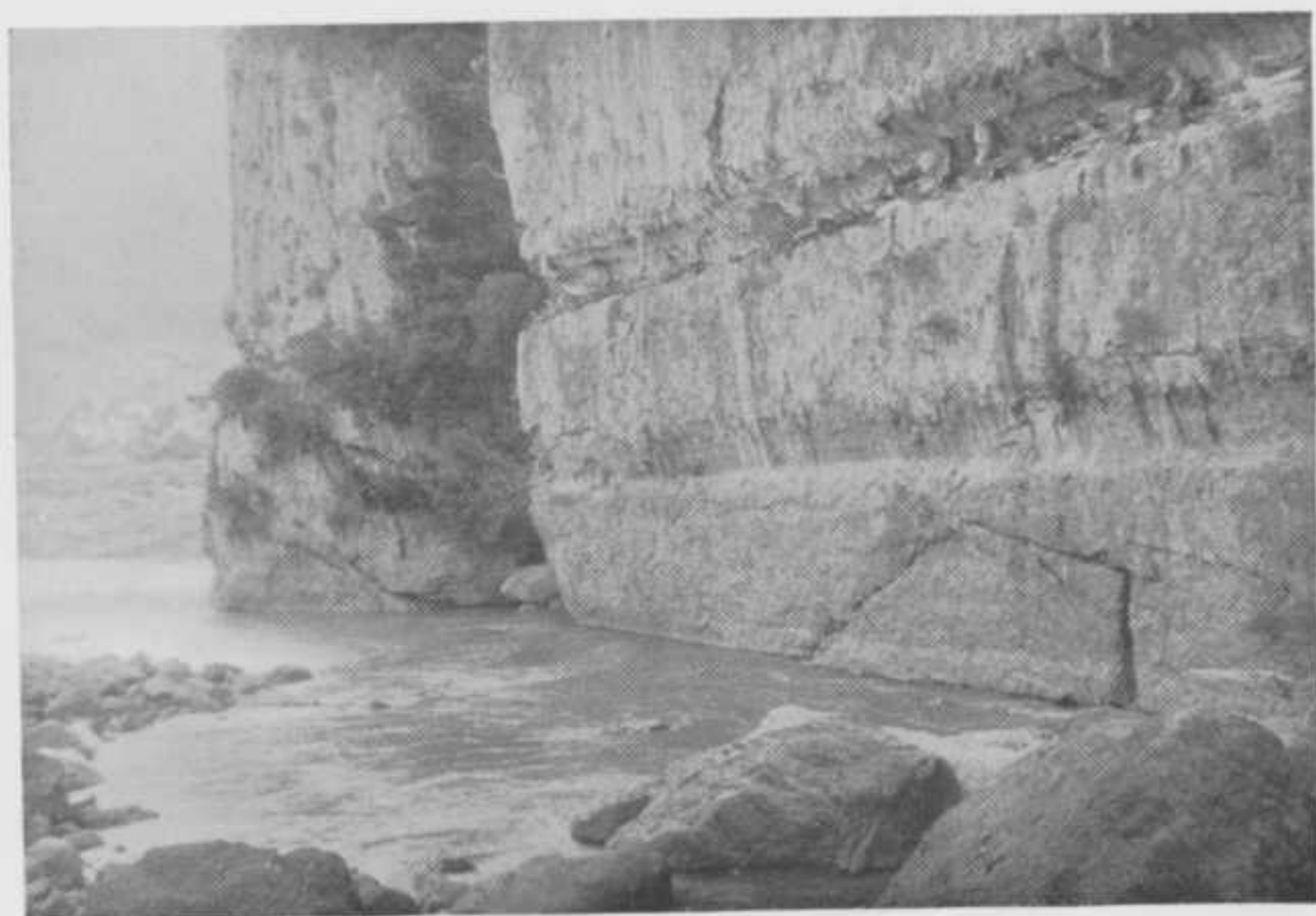

Foto 10

Foto 11

Foto 12

Een andere plaats, waar ook deze richelbijzetting te zien is, bevindt zich bij de kampong Kondongan in de buurt van Rante Pao. Hier bevinden zich op een horizontale richel verschillende prauwvormige kisten; de plaats is echter te hoog om eventueel snijwerk te kunnen onderscheiden. De rots, die zeer hoog en groot is, wordt nu gebruikt voor de liangs. Boven de kisten bevindt zich op één plaats een stellage, uitstekend uit de rots (foto 12). Zooals op de foto te zien is, maakt het den indruk of zich daarin de resten van een kist bevinden. Of dit nog een andere wijze van begraven voorstelt, of iets anders, daarover is het mij helaas niet gelukt nadere inlichtingen te krijgen.

Na met de oude en nieuwe bijzettingswijzen te hebben kennis gemaakt, rijst de vraag, wat heeft de Toradja uit deze streken er toe gebracht om de bijzetting in de prauwvormige kisten te vervangen door het gebruik van de liang? Volgens inlichtingen, die de heer Pol van een zeer goeden adatkenner kreeg, werd de eerste liang ongeveer elf generaties geleden gemaakt te Losso in Soeaja te Sangalla door Poeang Palodan, die ook wel Poeang Pasali werd genoemd. In verschillende streken kreeg de heer Pol verhalen, die ongeveer hierop neer komen: men begroef vroeger in kisten, tot men bij de sawahbewerking op groote steenen stootte, waarmee men niets kon beginnen, tot ontdekt werd, dat ze met ijzer te bewerken waren. Men bedacht toen, dat het mogelijk moest zijn de dooden in de opening in den steen te plaatsen. Zoo ontstond de eerste liang.

Een meer uitgebreid onderzoek zal noodig zijn om het definitieve antwoord op de bovengestelde vraag te brengen.